

Nektere misli zastran vrtnarstva — drugim nasprotne.

Že skoraj 40 let se s sadnim drevjem ukvarjam, posebno pa poslednje leta. Marsikaj sem pri tem zvedil, kar se ne sklada z navadami družih sadjorejcev, ki se po stari šegi obnašajo, in skoraj bi rekel, da tudi z mojimi ne, ki sem jih imel od svojih mladih dni. Naj tedaj povem to in uno.

Za drevesnice ali vrtne šole — pravijo navadno — je dobra tudi le srednja ali celó slaba zemlja; drevesce, ki ni nič dobrega vajeno, se toliko bolje ponaša potem, ako pride v dobro zemljo iz vrtne šole. — Moje skušnje me drugač učijo. Če že iz mladega mora drevesce hirati v slabi zemlji, ne pride nikdar več k pravi moči. Zato svetujem tudi za drevesnice dobro zemljo. To moje priporočilo se je prav dobro obneslo in sicer tudi pri reji gojzdnega drevja.

Trdil sem vselej pa trdim še zdaj, da prva in najboljša umetnost vsacega vrtnarja v tem obstoji, da je v stanu močnega, zdravega, z gostimi koreninami in spešno rastečega divjaka zrediti, tako, da nima ničesa divjega nad sabo. S tem nasprotujem tistim, kateri divjaku še le takrat nekoliko pazljivosti in skrbí namenijo, kadar se ima v drevesnico za požlahnjenje presaditi.

Večkrat sem se jezil, da se mlade drevesca dostikrat po 8 do 10 let in dostikrat še dalje po drevesnicah prezajo. Bolehajo že v drevesnici in ne bodo za prihodnost piškavega oreha vredne. Pri drevesih se mora na to paziti, da hitro rastejo, in da se ne redé v drevesnicah čez 5 do 6 let.

Divjice ali tako imenovani koreninini odrastki (Auslaufer) so prava reva v drevesnicah, in vselej sem zahteval jih od starih češpljevih dreves trebiti, pa ne za rejo jih jemati in saditi in na-nje breskev, marelic ali pa žlahnih sliv cepiti. In kar sem večkrat od divjice prerokoval, se je res tudi kmali kmali, pa le v škodo naših vrtov zgodilo. Kmali bi nobene češplje več ne bilo in posušene češplje bi bile neizrečeno drage, če bi se ne bile v veliki naglosti češpljeve drevesnice napravile.

Ravno tako nam tudi hruševih divjakov zelo malo primanjkuje. Akoravno se pečke posejejo, vendar po malo kalijo, in pri vsem tem se slabo ponašajo. Zato sem nasvetoval že z velikim pridom marsikteremu sadjorejcu hruševe pečke v parinke (Mistbeete) sejati in jih v njih do jeseni pustiti, in hvalo mi je vedil; na tem potu se ne samo lepi in zdravi hruševi divjaki priredé, ampak takošni divjaki drugod vsejane drevesca za 2 do 3 let v rasti prehité.

Pogostoma se trobi gospodarjem, da sadje na severnih brežinah ne rodi, zato naj se drevesa na take kraje ne sadijo. Jez pa trdim temu ravno nasprotno, opiraje se na mnoge skušnje, in pravim, da so ravno severne brežine za sadjorejo najgorši in najpripraviši svet. Te misli je veliko sadjorejcev na Nemškem. Iz „Tedn. česk. gosp.“

Kupčijsko.

Bombaž (pavola), njegova obrtnija in cena bombažastega blaga.

Spisal V. C. Zupan.

Vse ob pravem času! — Da! lahko je to rečeno; al lahko ni vediti vselej, kdaj je pravi čas za to ali uno. Vendar mislim, da sem ga precej zadel, ko sem danes po peresu segel, da dragim svojim rojakom, bratom Slovencom, po svoji moči nekoliko razjasnim te reči, ki sem jih svojemu spisu na čelo postavil.

Bombaževina je čedalje dražja, kar se je vojska ameriška unela; to dela velik hrup po vsem kupčijskem

svetu — in po pravici, zakaj višja cena pavole podražila je tudi drugo blago: volnato in platneno. Kramarji in drugi ljudje, ki kupujejo bombaževino, se čudijo in tožijo: odkod naenkrat tolika dragina tega blaga, pa si ne vejo pravega razjasnila.

Jez kot trgovec bi tedaj mogel prav za prav začeti svoj spis s tem, da bi povedal uganjko oni zastavici; al ker pregovor naš domači pravi, da „lupino pregrizi, ako te mika jedro“, se tudi jez hočem držati tega vodila, in preden dokažem: odkod dragina današnja, hočem bravcom svojim najpred povedati: odkod bombaž ali pavola, ker ta pot nas bo naravnost peljala k ložjemu spoznanju pravega vprašanja.

Bombaž je stvar, ktero nam dajejo nekatere rastline, ki spadajo ali v vrsto drevja (zato so po nemškem „Baumwolle“ pri nas skovali „pavola“*), ali v vrsto grmovja ali zeliša. Naj po Mac-Culloh-u podam svojim bravcom kratek popis tega rastlinja.

Čas, kdaj so ljudje dobiček bombaža prvokrat spoznali, in kdaj ga pridelovati začeli, se ne dá natanko dokazati. Prvi znajdniki Amerike so ob prihodu v ta novi svet že našli sadišča bombažove in dobili tkanino (bombaževino). Znano je tudi, da so že stari Grki in Rimci bombaževino posebno za duhovne oblačila po mnogih ovinkih in za visoko ceno v svoje dežele dobivali; al poznali te rastline niso. Indija — pravijo — je zibel bombaža, pa tudi obrtnijstva njegovega.

Ime Cotton — kakor Dickens piše v svoji knjigi „All the Year rond — je bilo na Angležkem že davnej pred navadno, preden so še poznali bombaž in delali bombaževino. Pred 500 leti so vsakemu volnatemu blagu rekli cotton. V 14. stoletji, pod kraljem Eduardom III. se je naselila pešica Nemcov v takrat še celó majhnem Manchester-u, pa je predla volno in tkala, in 200 let se je to blago imenovalo cotton, cot, cottage; cotton in pa francozki cote so brž ko ne enega izvira. Še le 250 let pozneje je bombaž (Gossypium) prišel iz Turčije na Angležko; Angleži so začeli različno blago zdaj delati iz njega in ime cotton je odsihmal ostalo samo za bombaž in bombaževino. Brž ko ne izvira to ime iz arabskega kutu.

Bombaž, kateri se dá za prejo porabiti, se le od rastline prideluje, ki se prav za prav bombaževca (Gossypium herbaceum) imenuje. Mnoge druge plemena visocih dreves vročega podnebja dajejo tudi laske bombažu ali svili podobne; toda njih nitke so prekratke in prepuste za prejo in tedaj niso obrajtane za obrtnijo. Slavni botanikar Linné šteje med plemena bombaževske (Gossypium) 5, drugi pa celó 10 različnih sort te rastline, ktera ima to lastnost, da se rada zvrže.

Najimnitnejše so:

1. Zelišna sorta (Gossypium herbaceum) najbolj koristna in najbolj obrajtana, enoletna rastlina, ki zraste do 3 čevlje visoka, in ima temno-zelene peresa na kosmatem stebelu. Cvetje njeno je blede-rumeno; kadar pa odpade cvetje, se pokaže trivoglat mešiček ali zapórek, v katerem je seme skrito. Zapórek ta, lešnikove debelosti, je najpoprej zelen, pri zorenju rujav; ko se začne bombaž v njem napihovati in razprostirati, se razpoči mešiček in pokaže se klobčič sneženo-bele ali pa rumenkaste pavole, kateri se drži semenskih zrn. V vročih deželah, kjer se cvetje s sadom vred ob enem prikaže in se beli klobčiči menjajo z rumenim cvetjem ter se na temno-zelenih peresih zibljejo, je bombaževno polje čudovito lepega pogleda.

Seme bombaževno se seje vsako leto mesca marca, aprila ali maja v Indii, kjer sploh ta rastlina ljudém ne prizadeva veliko skrbí, ali se pa z roko sadi.

*) Bombaž imenujejo Srbi pamuk, Poljaki bavečna, Angleži „Cotton“, Francozi „coton“, Italijani Bumbagia.

V Ameriki napravljajo po 5 čevljev saksebi razore; potem naredijo po poldrugem čevlji narazen luknjice, v ktere po več zrn semena položijo. Mesca avgusta, septembra in oktobra dozorijo mešički, in zdaj se vsako jutro z roko nabirajo. Predolgo čakati se s tem delom ne sme, sicer veter odpiše prezrele kosmiče ali pa jih prah in mrčes pomaže. Tudi vreme mora biti lepo, ker najmanj mokrota zaredi plesnino.

Ko se je bombaž iz mešičkov pobral, se mu z roko ali pa z mašinami seme otrebi, in zveže se v bale ali žaklje.

Druga sorta je grmasti bombaž, to je, taki, ki raste kakor grmovje. Podoben našemu bezgu, raste skoraj povsod kjer se zelišna sorta bombaževa nahaja. Kakor je podnebje, tako hitreje ali bolj počasi raste. V zahodni Indii raste od 2 do 3 let, v Egiptu 6 do 10 let.

Zatem pride drevesna sorta; bombaž ta raste kakor drevo, in od tod, kakor smo že gori rekli, nemško ime „Baumwolle“, po kateri so skovali našo „pavolo“.

Še več družih sort je; al niso toliko prida kakor imenovane tri. (Dal. prih.)

Nekaj o liberalni in národni stranki.

Dobrovoljno premišljevanje za gospoda in kmeta.

M. — Ko sem pred nekaj tedni iz poglavitnega mesta v stransko mestice popotoval, sem potrpežljivo poslušal, kako sta dva priletna moža, pretehtovaje sedanje naše javno življenje, mnogo kramljala o narodnem gibanju, posebno Slovanov v Avstrii, in kako je možakov eden, rojen Nemeč, z očitno nevoljo izustil: „Kaj nam hasne to ustavno življenje? Komaj so državljani zadobili nekoliko svobode, precej, kakor bi bil dregnul v osje gnjezdo, se je unela razprtija med narodi in očitna nepokorščina! Ogri in Hrvatje nečejo v državni zbor, Čehi in Poljaki tam sedijo, kot da bi samo razkazovali narodno obleko in nečejo se udeleževati najvažnejših pomenkov o dnarstvenih rečeh in družih. Slovani, Madjari in Romani se kavsajo in ravsajo med sabo, in zabavljajo nemški kulturi in visokim klobukom. Povsod se kaže in kalí upor in želja nerednosti; podirajo se stebri svobode, spodkopuje se moč velike, edine Avstrije v veliko veselje sovražnikov države sploh, posebno pa v škodohlepni zasmeh skrivnih spodlezovavčev ustavne državljanske svobode.“

Take in še hujše besede sem čul iz gospodovih ust, in komaj sem se iz ljubezni do pokoja zdržal, da se nisem vtaknil v pogovor in zavrnil gospodoma brezumno njuno besedovanje. Podučiti bi bil moral gospoda, pa po presoji njunih obličij se mi je zdela vsaka beseda prazna slama, in molčal sem raje ter sklenil, o takih pogovorih tudi v prihodnje molčati. Ker sem pa enake pogovore pozneje večkrat in v več krajih čul, in menim, da so tudi marsikteremu bravcu „Novic“ uho žalile, naj izpovem tukaj, kolikor je mogoče, ob kratkem svoje misli o tej reči, nekterim bravcom v pojasnitev vprašanj sedanje dôle, nekterim pa, kar je bolje, v spodbujo oglasila lastnih enakih ali nasprotnih misli.

Vsem v spominu je še tista dôle, ko je bila večini ljudi, ki se štejejo med omikane in ktere mi Slovenci sploh „gospode“ imenujemo, v javnem pogovoru beseda o ustavni državi in napredku zelo neprijetna reč, ktera jim je napravila neko molčečnost in šepetanje na ušesa, govorniku takih reči pa postranske poglede in večkrat tudi žugajoče besede, ako ne kaj hujega. Sploh nevarna reč je bilo politikovanje, ako se v tem razume prosto razodevanje svojih misel o javnih zadevah. Kar pa je Avstrija po blagodarju presvitlega cesarja oklicana ustavna država, vzdignili so se politiki po vseh kotih, kakor gobe izrastejo za deževnim dnevom. Kdor je le kaj več znal, kakor hruške peči, vsak je postal politikar, in imel je v žepu kak načrt za poboljšanje

dnarstva, odpravo državnih dolgov, napredek gospodarstva, izpeljavo verske prostosti, narodske ravnopravnosti in sploh toliko poprej nezaslišanih reči. Toliko se je besedovalo pri vinu, pivu in žganju v kratkem času, kakor poprej ne v dolgi dôle in na čudne viže. Eni so govorili parlamentarično pod redno oblastjo voljenega predsednika ali kučegazde, pri drugih je veljala vmes vržena beseda brez reda, pri tretjih pa je govoril in obveljal, kdor je z močnim glasom vse druge preupil. Kakoršna je bila družba, tako je bilo besedovanje, taki tudi sklepi, ki so se izcimili iz nevredjenih misel. Opazovavca je pa pri takih govorih malokdaj veselje obhajalo, temuč večidel groza ali smeh, pri tretjih se je pa vrnil domú z bolnimi ušesi.

Kakor velik pa je bil razloček med dokazi in sklepi raznih govornikov, vsi pa so vendar bili v tem edini, da ljubijo prostost (svobodo) in napredek; vsi so izgovarjali željo vse poboljšati, vse prenarediti, in rekli so temu liberalnost (svobodoljubje) in sami se le imenujejo „liberalci“.

Vendar nekoliko se jih je našlo, ki so pri takih politikarjih kimaje z glavo vprašali: kaj da pomeni ta nova beseda v Avstrii: liberalnost?

Mi Slovenci, kterim je pomen te ptuje besede popolnoma neznan bil, akoravno smo že davno imeli želje po napredku, ki tudi po stari navadi ne moremo trpeti ptuje besede v svojem jeziku, nismo je vedili drugači posloveniti, kakor z besedo: národnost, ktera beseda je tudi sploh obveljala. Ker pa beseda národnost nazaj predstavljena v ptuje jezike ne zaznamova ravno „liberalnosti“, ampak nekako „nacionalnost“, se je za besede voljo naša domovina, kakor čitam v mnogih časnikih, razšla v dve stranki, kterih ena, ki za prostost ne dovoli slovenskega imena, se imenuje naravnost „liberalna“, v nekterih dopisih tudi „liberalna nemška stranka“, druga bolj ponižna stranka je pa imenovana po domače „narodna stranka“, ako je mogoče, da, kdor je domá, more le stranka biti! V živem gibanju sedanje dôle pa skoraj ni mogoče, da bi dve stranki posebno v mali deželi med sabo mirovale, in se spodobno kakor sestrici spoznavale; ampak rad se uname skrnoben prepír, sovraštvo in razujzdano bojevanje namesti koristnega, vzajemnega, slavnega cesarstva svobodnih državljanov vrednega vedenja, posebno če se ktera stranka v ljubezni do svojih namenov spozabi, in proti nasprotnici rabi nespodobno orožje.

Ali ste pa ideji, na ktere se opirate te dve stranki, med sabo nasprotni, po njunih naravah ali po napačni izpeljavi in nepravem razlaganju, moramo najprvič preiskati vse in se pri tem nekoliko ozreti na njuno bitje, prikazek in upljiv v zgodovini evropskih držav v nedavno pretečenih dôleh.

Prirojeno je ljudem nekako hrepenenje po zboljšanju dose danjosti in spremenu javnega življenja po teku in terjatvah časa in okoliščin kraja, pa v poprejšnjih po vsem bolj tihih časih se to ni tako očitno skazovalo, ampak potrebne preuredbe so se ravnale v časnem teku polagama, — vendar gotovo, in premembe ena za drugo so bile majhne in zmerne, ker so šle po stopinjah nevstavljenih in nemotene. Odkar je pa to naravno zboljševanje tú in tam jelo zaostajati, se je večkrat tudi pred sedanjim stoletjem preuredba tirjala siloma, s krvavim orožjem v rokah. Posebno končna dôle 17. in začetna 18. veka se je od poprejšnjih precej ločila z zadrževanjem državskega napredka; bila je ona tista dôle, v kateri so se skoraj povsod ustavnim stanovom kratile pravice, udeleževati se ravnjanja javnih zadev, v kateri se je z geslom ravnovažnosti evropskih držav ustanovilo kot vodilo državske politike spodlezovanje in podpihovanje med državami, in je zginila med vladami kršanska ljubezen, ko je vsaka država menila sebe toliko bolj trdno, kolikor bolj so oslabele sosedne. Takrat je tudi obveljala misel, da ohranitev Turčije, te ne-

Kupčijsko.

Bombaž (pavola), njegova obrtnija in cena bombažastega blaga.

Spisal V. C. Zupan.

(Dalje.)

Bombaž iz južne Amerike presega na vsako stran bombaž iz jutrove Indije; zato je pa ta tudi dokaj cenejši od une. Lastnosti dobrega bombaža so pglavitne le-te: da je lepo bel, dolg, svili (židi) podoben, močan, tanek in pa čist.

S tem, mislim, da sem častitim svojim bravcom od bombaža ali prav za prav od rastline, ki nam bombaž daje, toliko povedal, da imajo zapopadek o njem. Čeravno sem že veliko svetá obhodil in vidil veliko dežel in kraljestev v Evropi, res, da nisem še zadel na bombaževo polje, — al kar sem o tej rastlini pisal, ki je nisem sam vidil na polji, izvira od zanesljivih mož, katerim jez tako verjamem, kakor lahko verjamete vi meni. Kar pa se tiče bombaža samega, imam jez ravno s tem blagom v svoji kupčiji največ opraviti; zato sem popolnoma zveden o tej trgovini in lahko mi je veljavno besedo govoriti o nji.

In tako prestopim k zgodovinskemu popisu obrtnije ali izdelovanja različnega blagá iz bombaža.

Slavni Mac-Culloch pravi, da zgodovina obrtnijske pridnosti nima na svetu skor bolj imenitne prikazni kakor je ta, ki nam jo kaže čudapolna hitra in mogočna povzdiga angleškega bombaževega obrtnijstva. Pred kakimi 50 leti stala je ta obrtnija tako rekoč še na otročjih nogah, in zdaj — kakošen velikan je! Lahko se reče, da angleška dežela je najbolj obogatéla po tem obrtnijstvu. Bistre glave so znajdle mašine, ki delajo, — kapitali špekulativnih mož se z velikim pridom obračajo v to trgovino, — in tisoč in tisoč pridnih delavcov si služi kruh s to obrtnijo. Bogaštvo, ki ga je bombaž naklonil angleški deželi, ji je dalo pred celim svetom mogočnost in veljavo; krepka v premoženji je prestala mnogo bojev na smrt in življenje, in mogoče ji je bilo, silne davke nositi, pod katerimi bi bili konec vzeli njih predniki, in katerih bi nobena druga dežela prenašati ne mogla. Res! večje slave se mehaniška umetnost nikjer ni pridobila kakor ravno o obrtnijstvu bombaževine, ako še pomislimo, da angleška dežela, koja mora po bombaž celih 5000 milj deleč hoditi, je po znajdbah Hargreavesovih, Arkwrightovih, Cromptonovih, Cartwrightovih in drugih prišla v stan, bombažasto blago z dobičkom tudi v tiste kraje nazaj prodajati, odkodar bombaž kupuje.

Nekdaj so si angleški tkavci, ki raztreseni po deželi stanujejo, prejo oskrbovali kakor koli so mogli, in tkano blago so potem kos za kosom na prodaj nosili, kakor hitro so ga izdelali. Leta 1760 pa se je ta obrtnija zasukala vse drugač. Od tega časa so začeli trgovci v Manšestru svoje opravnike po deželi pošiljati, da so s tkavci kontrakte naredili, jim bombaževo prejo ali pa sirov bombaž dajali, ktereja je tkavcova družina sama predla. Tako so bajtice tkavcov postale tako rekoč male fabrike, kjer so otroci in sploh mlajši ljudje bombaž krampljali pa tudi predli, oče pa je tkal. Po tem takem ni bilo tkavcom več treba za to skrbeti, odkod bojo bombaž kupovali ali kam bojo stkano blago prodajali; za vse so jim trgovci skrbeli. *) In ravno to je neizrečeno povzdignilo bombaževo obrtnijo. Zakaj, to je gotovo, da en človek ne more vsega, in kdor pravi, da je vse, je gotovo nič. Pri nas v Avstriji pa je večidel to vse drugač; pri nas je fabrikant večidel ob enem tudi trgovec, in tako se godí, da je večkrat v kupčiji napoti štacunarju, kateremu svoje blago prodaja, ker ga prodaja tudi vsakemu drugemu. Pa v pretres te napake se spuštati me ni tukaj volja, zato skočim spet na Angležko k bombaževi obrtniji.

*) Tako je tudi naša sitarija v Stražišču in tam okoli osnovana. Vred.

Leta 1767 je Jakob Hargreaves, tesár v Blakhurnu, bistra glava, znajdel tako imenovano „Johanco predico“ (spinning Jenny). Sprva ni ta mašina nič druzega opravila, kakor da je 8 nitk tako lahko spredla kakor eno; kmali pa se je ta mašina tako popravila, da je vsak otrok lahko ž njo delal in je 80 do 120 vreten vrtila. Vendar je ta mašina bila le za izdelovanje bombaževega votka pripravna, pa preje ni mogla tako močne izdelavati, da bi bila za osnutek. Toda nova znajdba statev (spinning frame) je to popolnoma zboljšala. Po tej osnovi je še le Rih. Arkwright napravil svojo imenitno predivno mašino. Z valarji presti, je bila čisto nova in krasna misel, in res je težko reči, kaj bi človek bolj občudoval: ali bistroumnost te znajdbe ali pa izvrstno delavnost te mašine. S letom 1785 pa je privilegij Arkwrightov nehal. (Dal. pr.)

Gospodarske skušnje.

(Koliko snažnost pri molznih kravah zdá), kaže nam spet nova skušnja iz Tirolskega. Neko kravo, ki je bila vajena, da so jo vsaki dan dvakrat štrigliali in krtačili, so za poskušnjo 14 dni štrigliali in krtačiti nehali. In glejte! v tem času je imela za 11 bokalov mleka manj kakor v poprejšnih 14 dneh, akoravno se ji ni med tem ne klaja prikrajšala, ne kaj druzega premenilo.

(Razložek klaje pri molznih kravah). Guenon trdi, da mleko dobiva po ohrovtu nekak neprijeten okus, po korenji postane grenkljato, po perji vinske trte je prijetno, pa se rado skisa in je malo masleno, po nemški in turški detelji (lucerni in esparseti) je masno in okusno, po repi je vodeno in bledó, po senu in dobri otavi masno in dobro, po detelji s krompirjem in otrobi zmešani je posebno dobro. L. Z.

Narodno-zgodovinski odlomki.

1. V letu 900 se je zbralo nekaj nemških škofov v Solnogradu, ker jim ni bilo všeč, da so slovanski Moravani za sv. Metodjem še dalje dobili lastne višje pastirje; pisali so list do papeža Janeza IX., ki je še sedanji čas spomina vreden, če hoče kdo nekdanje razmere med Germani in Slovani bolje spoznati. V tistem listu se med drugimi nahajajo sledeče besede, se mora razumeti, nasproti postavljene poglavarju cele kršanske cerkve: „Prišli so, kakor so sami oznanili, od Vaše strani trije škofje, Janez, nadškof, Benedikt in Daniel, škofa, v deželo Slovanov, ki se kličejo Moravani, koja je našim kraljem in nam poddana bila, tako v opravi kršanske vere, kakor v daciji posvetnega premoženja. Zdaj je edina Pasavska škofija razdeljena v petero; zakaj ko so imenovani škofje prišli, so posvetili enega nadškofa in tri podružne škofe. Kršanstvo se je tistim Slovanom jelo studiti (namreč z nemško neumljivo besedo oznanovano, slovensko so radi poslušali); dacije našim kraljem niso hotli plačevati, z vojsko so se uprli, in naš narod začeli napadati. Ker so jih pa naši kralji z orožjem zmagali in v sužnost djali, zatoraj so jih po lastni pravici za dacije smeli imeti, in jih še smejo in morajo; in naj tisti hočejo ali nočejo, našemu kraljestvu bodo podložni. Rodniki presvitlega našega kralja Ludevika so izhajali iz prekršanskega francoškega naroda; slovanski Moravani pa so prišli od malikovavcov in nevernikov. Uni so s cesarsko močjo povikšali rimsko državo, tisti pa to oblast zaničujejo, toraj morajo kaznovani biti itd.“ Ta list so podpisali možje: Teotimar, nadškof Solnograški, Valdon, škof Frižinski, Erhenpald Ajštatski, Caharija Sabijonski (Briksenski), Tuton Rezenski in Rihar Pasavski.

Vzemi kdo besedo: „ali hočejo ali nočejo, našemu kraljestvu bodo podložni“ — saj je beseda, kakoršno današnje čase komaj najhujši nasprotniki slovenstva izustujejo.

2. Tako hudo so kdaj nemški škofje nasprotovali slo-

to ni mogoče, morajo tisti čas, ko se tuja živina skozi žene, prebivavci svojo živino v hlevih zaperto imeti, dokler tuja živina ne odide in se nesnaga s cest skrbno ne spravi. Nesnaga ali gnoj se mora na vozu s konji preč peljati, na kakem kraju, kamor živina ne more, raztrositi ali pa zakopati; hlapec ali dekla, ki ima to delo, sme samo potem še le domačo živino opravljati, ko se skrbno osnaži.

Ako se primeri, da morajo take čede blizo tacega kraja prenočiti, se morajo za to take mesta izbrati, na ktere pozneje domača živina ne zahaja. Treba je skrbeti, da tuja živina ne pride do domače, kakor tudi da se gonjači in mešetarji s prebivavci tistega kraja nikakor ne pečajo. Posebno je na to paziti, da se nobeno živinče skrivaj od čede ne odpravi ali zavoljo bolehnosti skrivaj ne prodá. Zavoljo tega se morajo živinčeta, ktere zavoljo bolehnosti ali pa utruđenja zadej ostanejo, najmanj skozi 10 dni odločene od vsake druge živine v skrbi imeti in rediti; če bi se ta čas znamenja kake kužne bolezni razodeti utegnile, se morajo take živinčeta koj pobiti, raztelesiti in po postavi zakopati.

Ostanki klaje, kateri kaki tuji čedi ostanejo, se ne smejo nikakor domači živini pokladati.

Paziti je treba na novo kupljeno živino in previdnost pri preseljevanju.

Noben gospodar ne sme živine, ktero je v kakem tujem kraju kupil, koj v tisti hlev postaviti, v katerem ima svojo drugo živino, še manj jo sme na pašnik (gmajno) spustiti; v kako posebno šupo ali hlev jo mora postaviti in 10 dni na-njo paziti, da se prepriča, da je stanovitno zdrava. Še le potem in ko je prepričan, da je res zdrava, jo sme k svoji drugi živini djati.

Preseljevanje najemnikov (štantmanov) z njih živino iz enega kraja v drug kraj se sme samo proti temu dopustiti, da dajo dvema županoma bližnjih sosesk svojo živino natanko pregledati in obeh spričevalo (cajgnis) dobé, da je živina popolnoma zdrava; to spričevalo morajo potem kantonski gosposki pokazati, v ktere kantonu najeto posestvo leži. Najemnik, kateri tega ne stori, naj ne plača samo 60 goldinarjev kazni ali štrafenge, ampak tudi prisiliti se mora, škodo povrniti, ktera se je po kugi zgodila, ktero je s preseljevanjem svoje živine zanesel.

(Dalje prihodnjič.)

Gospodarske skušnje.

(Koliko krav je prav za enega junca?) Gosp. Verner iz Langelsheima pravi, naj se jih leto in dan juncu dá 60, gosp. Danenbaum trdi, da 80, in gosp. Arens celó 100 krav brez škode pripustí. Gospod Siemens trdi, da je preveč, kar je čez 80, sicer bi se mogel vsako leto drug junec omisliti. Ako se junec tudi na pašo spušča, je gorski za pleme, kakor ta, ki vedno v hlevu tiči.

(Kdor hoče od pese čvetérni pridelek imeti), naj jo seje že mesca grudna (decembra) in sicer na južni strani v vrtne gredice, ki so z okni obvarvane. Mesca sušca (marca) je pesa že palec debela in močna, da se dá zgodaj presaditi, in ker je po navadi za dva mesca naprej, zraste velika in debela, da nikoli take.

Za hišne potrebe kaj.

(Pripomoček zoper črva na prstu). Vzemi kosček voska za lešnik velicega, na pol manj pa smole, in en kosček neosoljenega sirovega masla (putra) za oreh debelega; to na žerjavici raztopi, in potem še primešaj dva beljaka. S tem mazilom oveži bolni prst, pa se vé, da ne vzameš vsega na enkrat.

Kako je s tarifo mesá po našem cesarstvu?

Kar je prišla 1. maja 1860 nova obrtnijska postava in je mesarstvo in pekarija postavljena med proste obrtnije, je nehala po več mestih tista prejšnja postava, po kateri je gosposka za vsak mesec tarifo mesa in kruha določevala; zdaj vsak, ki se ravna po dotičnih predpisih, sme mesariti in meso prodajati ali pa kruh peči, in vsi ti si sami stavijo tarifo, po kateri meso ali kruh prodajajo. Kdor bi ceno previsoko napel, ne bo nič prodal. To tedaj brani nepošteno podraževanje mesa ali kruha; pa tudi to ne gré dolgo, da bi prodajavci se pogovorili in ceno prenepeli, zakaj kmali se najde ta in uni, ki bi rad več prodal in se tedaj ne drži dogovora.

Najbolj pa skušnje kažejo, da ni meso dražje tam, kjer tarife ni. To nam pripoveduje časnik štajarske kmetijske družbe, ki ostro toži, da v Gradcu, kjer je še tarifa obstala, jedó najdražje mesó (po 28 kr. nov. dn.). Po vsem drugem Štajarskem ni nikjer več tarife za meso, tudi na Dunaji, v Pragi, Lvovu, Brnu, Lincu, Salzburgu, Inšpruku in Trstu je ni in vendar ne tožijo o večji dragini. *)

Kupčijsko.

Bombaž (pavola), njegova obrtnija in cena bombažastega blaga.

Spisal V. C. Zupan.

(Dalje.)

Potem, ko je čas Argwrightovega patenta pavolo presti v letu 1785 preteklo, so jeli angležki obrtniki z bombažem na vse plati nove znajdbe delati in obrtnija je kipela na kviško od leta do leta više. Aromptonova predivna mašina, tako imenovana „Johanca predica“ (spinning Jenny) in Argwrightova, kakor tudi novo znajdene Cartwrightove statve so res tkavske mašine, s katerimi se je neizrečeno veliko bombaža podelalo, stkalo in v vrlo kupčijo spravilo. Toda obrtniki niso ostali pri omenjenih mašinah, od leta do leta so se nove znajdbe o preji in tkanji bombaža napravljale in izboljševale; zato se je bombaževo blago od leta do leta cenejše dobivalo.

Ker se je pa vedno po cenejšem pavolnatem blagu popraševalo, zato se je moglo bombaževe robe od leta do leta več napraviti, ktere se je tudi na vse kraje veliko veliko spečalo.

V letu 1817 pripoveduje gospod Kennedy, eden najslavniših praktičnih angležkih obrtnikov, ki so se s pavolnato obrtnijo pečali, v nekem sestavku, ki ga je manchesterškemu društvu natisnjenega predložil, da je na Angležkem vseh delavcov, ki se z izdelovanjem pavolnatega blaga pečajo, bilo 110.765, in do leta 1856 jih je narastlo do blizo 724.000 in ravno iz tega se lahko prevdari, kako naglo je bombaževa obrtnija na kviško vrela.

Pa ne samo na Angležkem, ampak tudi v drugih deželah se je jela pavolnata obrtnija vedno bolj razvijati. Ob ravno tem času se je na Francozkem z izdelovanjem bombaževe robe tudi že okoli 600.000 ljudi pečalo, pri predivnih mašinah pa kakih 90.000 delavcov porabilo. Na Avstrijskem se je v letu 1841 21.265 delavcov v bombažnih predivnicah potrebovalo, ki so imeli z 988.248 tkavskimi vretenci opraviti. Ob tem času se je na Angležkem, kakor v prvi obrtniški deželi vrtilo že 11 milijonov vretenc, s katerimi se je neizrečeno veliko bombaža popredlo.

Leta 1850 je imelo na Avstrijskem v mnogovrstnih predivnicah pri 1.441.254 vrtencih 29.153 delavcov v vsem

*) Tudi Ljubljancanji, ki se delamo radi take „liberalce“, da nam jih na svetu ni para, stojimo še v vrsti Gradčanov in ne vemo nič od svobodne obrtnije, ki jo mesarstvu in pekarijam podeljuje obrtnijska postava od 1. maja 1860. Vred.

okoli 300.000 rok s tkanjem opraviti, ki so 4 milijone centov pavole sprele in potkale, in če se je od centa sprede in tkane pavole delavcom po 46 $\frac{1}{2}$ gld. zaslužka plačalo, je znesel sam zaslužek okoli 14 milijonov goldinarjev. Po prerajbi se je v raznih deželah na Angležkem in v Ameriki od leta 1836 do 1838 za 6,830.000 centov bombaža v razno blago podelalo, in od leta 1850 do 1852 pa že 12,630.000 centov, in po tem takem se je bombaževa poraba v 17 letih za 85 odstotkov povišala. In če pomislimo, da se je ljudstvo v tem času le za kakih 11 odstotkov pomnožilo, tako tudi lahko previdimo, da se je neizrečeno veliko bombaža med ljudstvom v raznih deželah porabilo.

Če premislimo te statistične naznanila, se lahko prepričamo, da, če se ravno tako pogostoma po bombaževih izdelkih poprašuje, se je cena angležke pavolnate preje v 14 letih in sicer od leta 1820 do 1834 za 45 $\frac{3}{4}$ odstotink ponižala, in bombaž pa celó za 51 $\frac{1}{3}$ stotink. Iz tega se tedaj lahko previdi, kar sem jez gori izrekel, da se mehanična umetnost ne kaže nikjer v večji slavi, kakor ravno pri bombažni obrtni.

Ker je tedaj bombažna obrtnija posebno važna reč, tako se bom pri nji nekoliko del časa pomudil. — Mašine so — se iz ust nespametnih ljudi od več krajev sliši — zlodjeve sovražnice rokodelcov, ki jim, kakor tudi obrtnikom veliko veliko kruha požró, in dandanašnji vse več obrtnije pogoltnejo in popolnoma v nič pripravijo. Mašine so tisti vod, kateri vsacemu posestniku (kapitalistu) pripomore, naj je obrtnik ali ne, da začne obrtnijo na debelo opravljati in reči izdelovati, ki se jih ni svoj živi dan učil. Ali pa so te pritožbe tudi pravične? Ali so mašine res take zoprnice delavnih ljudi? Oh, moj Bog! kako drago bi mogel slehrni delavec dandanašnji svojo srajco, svoje nogovice, svojo sukno in svoje orodje plačevati, če bi se mogla vsaka reč na drobno z golimi rokami napravljati!

Mašina je kakor živinče, katero tudi le kakor mašina dela, obedve ste le potelesene moči, ki brez zavednosti razne opravila namest ljudi opravljajo. Brez razuma, kateri človeka bistri, da namen svojega opravila spozná, bi bil človek mrtvi mašini enak. Le namen dela povzdiguje vsako opravilo na višo stopnjo, gorši ko je namen, tem gorše je opravilo, ravno po tej meri se tudi vsaka obrtnija ujema.

Mašine oprostijo človeka takih del, ki jih po navadi živina opravlja, in prevzamejo sčasoma take opravila, ktere se vedno po enem osnutku in kopitu ponavljajo in opravljajo. Mašina storí človeka pripravnega, da svoje znanosti obrne na izdelovanje tacihih reči, ktere so po umu in znajdbi, ličnosti in izpeljavi visoke cene vredne. Mašine so tedaj take najdbe, ki so človeka do popolne obrtniške zmožnosti pripeljale, namesti njega so telesne dela prevzele in ga v popolno posestev umetavnosti in znanosti posadile.

Po tem takem se je mašina po pravici „sužnica prihodnosti“ imenovala, zato ker ona dela opravlja, ktere so mogli nekđaj delavci pri vseh ljudstvih na svetu opravljati. Sužen*) je mogel pri starih Rimljanih in Grkih vse obrtniške dela opravljati. Sužnik je izdeloval pri Nemcih nekđaj hišno pripravo in orodje, obleko itd., zakaj svobodni ljudje so se take dela opravljati sramovali. Delavec je bil tedaj sužnik preteklosti; mašina pa od dné do dné bolj lastnosti na se jemlje, da jo moremo „sužnico prihodnosti“ imenovati.

Mašine čistijo dan današnji sirovi bombaž, mikajo, predejo in tkajo, napravljajo iz njega tisučerne načrte (muštre), tkanino belijo, različno barvajo, zgibujejo in dodelano blago skladajo za odpošiljanje. Predivna mašina opravi sedaj 266krat več kakor navadni ročni kolovrat. Na Angležkem zamore en sam mož z dvema otrokoma in z

dvema mašinama, ki imate po 3 do 400 vretenc, do 250 ali pa še celó do 350 funtov preje na dan spresti; v tem času navadna predica na kolovratu komaj pol funta, k večemu en funt sprede.

En angležk tkavec steká s kakim 12 let starim fantičem na 4 predivnih mašinah na teden po 648 do 720 vatlov tkanine; en navaden tkavec je pa napravi, če urno in spešno tká, komaj kakih 70 vatlov. Tiskarska mašina z mesingastimi valjarji, kjer se bombaževina barva, napravi v eni minuti 24 do 30 vatlov trojebavane tkanine, na dan pa 11.000 vatlov; z ročno mašino se je pa komaj kakih 3 do 350 vatlov, in sicer le z eno barvo natiska.

(Dalje prihodnjič.)

Svět, kako bi se našemu slovstvu pomagalo.

Če tudi neprenehoma tarejo naše slovstvo razne neugodne zadeve, vendar se je začelo, zlasti v poslednjih letih, lepo in veselo razcvetati; al mnogo več in lepšega sadú bi bilo že obrodilo, ako ne bi imelo tako malo podpore. Mi Slovenci nimamo akademije, ne mecenov, ne družih pomočkov, katerih se veselé druga slovstva; imamo le preveč ovér in zaprek, ktere so sploh znane; naši pisatelji so podobni čolničem v valovitem morji; njih največ se lovi po svetu okoli s trebuhom za kruhom; primanjkuje jim časa, poduka in pripomočkov; zato ne moremo od njih zahtevati posebno izvrstnih del. Kako je z našim knjigotrštvom, vé vsakdo, kdor je imel v tem kak posel; naj o tem molčim; tudi dozdanja veljava našega jezika v javnem življenju je vsacemu znana. Vse to je krivo, da slovstveno naše stanje nikakor še ni veselo, ampak žalostno. Ker pa iz njegovega polja poganja naša narodnost, dušna in materialna sreča in blagor, ker se narod z njegovim krepljenjem krepi, jači in veliča, z njegovim hiranjem hira, gine in umira: zato moramo slovstvo v velicej skrbi imeti, z vso močjó in ljubeznijo ga gojiti in podpirati, moramo skrbeti, da mu postavimo stanovitno in krepko podporo. Prepričan sem, da je to živa želja vsacega Slovenca, ki ljubi svoj rod, kteremu bije srce za lepo svojo domovino, komur so mili tisti glasovi, ktere je najpred čul iz ust svoje matere, s kterimi je najpred Boga molil. Na to rodoljubje vpert, podajam svět, kako bi se pomagalo slovstvu in prosim modre možé, naj ga presodijo, in če je po njihovih mislih, naj ga s krepko voljo in resnim djanjem podpró. Svetujem pa tole:

Naj bi se vsi naši pisatelji in rodoljubni rojaci spojili v literarno društvo; ljubljanska čitalnica naj bi prevzela splošne društvene opravila in bila glava društvu; vse druge čitalnice naj bi bile podružnice, naj bi nabirale ude in društvenino ter pošiljale imena nabranih udov in društvenino v Ljubljano. Kjer ni čitalnice, naj bi to opravljali drugi rodoljubje.

Vsak ud naj bi plačeval na leto kaj malega društvenine in ne zahteval za to nikake odškodbe ali povračila, saj bi vsak majhen dar bil velika zadušbina. Pravila bi društvenino določila, dragovoljni darovi bi se hvaležno prejimali. Morebiti bi tudi ne bilo napak, vpisovati za dosmrtno ali častne ude, ali za utemeljitelje tiste rodoljube, ki plačajo enkrat za vselej določen znesek.

Društvo bi iz nabrane društvenine razpisavalo darila za dobre izvorne dela, kupovalo dobre spise in izvrstne prestave:

- a) ki so šolam potrebne,
- b) ki so prostemu ljudstvu, posebno mladosti v poduk, ali ktere bi sicer ljudstvo rado prebiraló in bi mu bistrile um in blažile srca,
- c) ki razlagajo razne učene reči, ali gojé lepoznanstvo in umetnost.

Društvo bi moralo izdajati samo res dobre dela. Zato naj bi volili pisatelji izmed samih sebe presojevavce. Pri tacihih volitvah bi se moral ozor jemati na znanstveno

*

*) Pri starih Grkih je bilo skoraj $\frac{3}{4}$ ljudstva sužnikov, pri Rimljanih pa še celó polovica, od kterih je pa že veliki modroslovec Aristotel prerokoval, da, kadar bodo tkavske statve same tkale, ne bo treba več sužnikov. Pis.